

Projekt Ørn

Årsrapport 2016

Indhold

Ørne i Danmark i 2016	side 4
Havørnen i 2016	side 6
Ynglesucces og ungeproduktion (Havørn)	side 8
Årets gang ved redelokaliteterne (Havørn)	side 12
10 års ringmærkning af havørneunger	side 20
291 – vintertælling af ørne i 2016	side 23
Underholdning overalt – for store og små (arrangementer i 2016)	side 23
En smule blod afslører helbred og kost	side 24
Fiskeørnen i 2016	side 27
Observationer på lokaliteterne (Fiskeørn)	side 29
Kongeørnen i 2016	side 30
Styr på unge ørne med gps-udstyr	side 31
Kongeørn dræbt af skud	side 33
projektoern@dof.dk – kontakter i Projekt Ørn	side 35

Redaktion: Kim Skelmose, Erik Ehmsen og Ole Friis Larsen

Ved citering anfør: Skelmose, K., Ehmsen, E. & Larsen, O. F., Projekt Ørn – Årsrapport 2016, Dansk Ornitologisk Forening.

Forside: Kongeørn, adult han, i Lille Vildmose. Foto: Peter Marzcak.

Bagside: Musvåge og Fiskeørn på Sydlangeland 2016. Foto: Ole Bo Olsen

Tryk: STEP

Projekt Ørn

Årsrapport 2016

Udgiver og copyright: Dansk Ornitologisk Forening – BirdLife Denmark

Vesterbrogade 138-140, DK-1620 København V

Telefon: 33 28 38 00 – Mail: dof@dof.dk

En af de to unger ved Filsø i 2016. Bemærk dårlig vækst i halefjerene. Foto: Karin Gustausen

Ørne i Danmark i 2016

Det går stadig godt for ørnenes genindvandring i Danmark. I 2016 nåede vi et godt stykke over det mål på 75 ynglepar af Havørn, som var den vilde drøm for 2040 i Projekt Ørns første år. Kongeørn og Fiskeørn ligger langt tilbage, men ligesom i de første år med havørnene i slutningen af 1990'erne tager det tid at få fodfæste for fugle, der er længe om at blive klar til at yngle, og faktisk går det, som man kan forvente med både Kongeørn og Fiskeørn.

Tilbageslag rammer hårdest i små bestande. Derfor var det også ekstra ærgerligt, at der i begyndelsen af 2016 blev fundet en ringmærket død Kongeørn, som viste sig at være blevet skudt. Undersøgelser afslørede, at der var stålhagl af to størrelser i den døde ørn. Trods løfter om en dusør på 50.000 kroner er det endnu ikke lykkedes at opklare forbrydelsen. Desværre må vi konstatere, at med stigende bestande af ørne, vil vi også komme til at opleve kriminalitet. Det er en mærkesag for Projekt

Ørn at sætte fokus på illegal forfølgelse af vores store rovfugle. Det gælder også et tilfælde som det, vi så ved Smørum, hvor en Havørn i efteråret blev fundet dræbt af det forbudte giftstof carbofuran.

Projekt Ørn er baseret på et stort antal frivillige. Mange har i årevis arbejdet engageret på at sikre deres ørnepar og lokale redested. Også vores formidling af begejstring og respekt for ørnene gennem direkte webkamera ved en rede og arrangementer som Ørnens Dag og Fugle Overalt er og har været afgørende for beskyttelsen.

Efterhånden, som vi nu har fået en bæredygtig bestand af Havørn i Danmark, har vi taget skridt til at styrke det faglige indhold i projektet, hvilket også har fået os til at tage kontakt til udenlandske projekter. Således havde vi et rigtig godt årsmøde, hvor mange deltagere blandt andet fik overraskende ny viden om den fortsatte trussel mod fugle fra 1970'ernes forurening af Østersøen.

Vi skal stadig passe godt på vores ørne. 10 års ringmærkning viser, at ørne fra danske reder kan lide at være i Danmark, og vi ser nye generationer af ynglefugle med danske ringe, men grundlaget for den bestand kan vi til gengæld roligt sige *danke schön* for til vores engagerede kolleger i Tyskland. Hele 23 af de danske ynglefugle flyver rundt med tyske ringe.

Internationalt tog flere af styregruppens medlemmer til Vaasa i Finland for at etablere kontakter og blive inspireret af vores nordiske kolleger på det årlige møde for kongeørnegrupper, som netop i 2016 også havde særligt fokus på havørne. En anden styrkelse af projektet er, at vi har fået Hans Christoffersen ind i styregruppen som repræsentant for kongeørnene, så vi nu har begge de to nye fokusarter – Fiskeørn og Kongeørn - med i projektets ledelse.

Vintertællingen endte med et magert resultat på 291 havørne og ingen sete kongeørne, men januar var mild og ørnene derfor mere spredte end i vintre med islagte søer og fjorde, og hele weekenden med tællinger var præget af tæt tåge over store dele af landet, så et lavere antal var forventeligt.

Desværre sluttede året med tab af flere ørne, nogle af dem adulte ynglefugle, på grund af den aggressive fugleinfluenza H5N8, der især ramte andefugle, som havørne blandt andet lever af. Der skal nok være flere ofre, end vi har fået kendskab til, og som vil mangle i ynglesæsonen 2017. Det bliver interessant at se, om det kommer til at påvirke bestanden.

God fornøjelse
Kim Skelmose
Leder af Projekt Ørn

H5N8 - en pludselig trussel mod vores ørne

Mod slutningen af 2016 blev der konstateret influenza af typen H5N8 hos dykænder og andre vilde fugle, som ørne lever af. Det førte hurtigt til fund af døde og døende havørne med symptomer på influenzaen. I Projekt Ørn fik vi kendskab til otte. En af dem var en adult han fra et par på Sydsjælland. Fødevarestyrelsen afviste af frygt for smittespredning at tage alle ind til undersøgelse, men fire af de døde ørne blev testet positive for H5N8. Fødevarestyrelsen har nu en app, hvor man kan melde mistanke om fugleinfluenza. Den hedder 'Fugleinfluenza Tip'.

Foto: Kim Skelmose

Samme unge ørn fra Filsø som på side 4. Foto: Karin Gustausen

Havørnen i 2016

Sammenfatning: Nu er bestanden større, end vi havde håbet for 2040.

Af Erik Ehmsen, artskoordinator for havørn.

Årets resultat blev 83 par, der fik 123 unger på vingerne. En stigning på ikke mindre end 11 ynglepar, og næsten en tredjedel flere unger end der kom på vingerne året før.

Dermed blev det året, hvor bestanden overgik Projekt Ørns 'vilde drøm' i de første år efter genindvandringen om 75 par i 2040.

I forhold til tidligere år er det bemærkelsesværdigt, at dette års nye par havde en endog ganske forbløffende ungeproduktion. Hvor vi som regel regner med, at kun omkring halvdelen af alle nye par får unger på vingerne i deres første yngleår, er der kun et af de nye par, der ikke har fået mindst en unge på vingerne i 2016. Halvdelen af disse par fik to unger ud at flyve, de andre en. Alt i

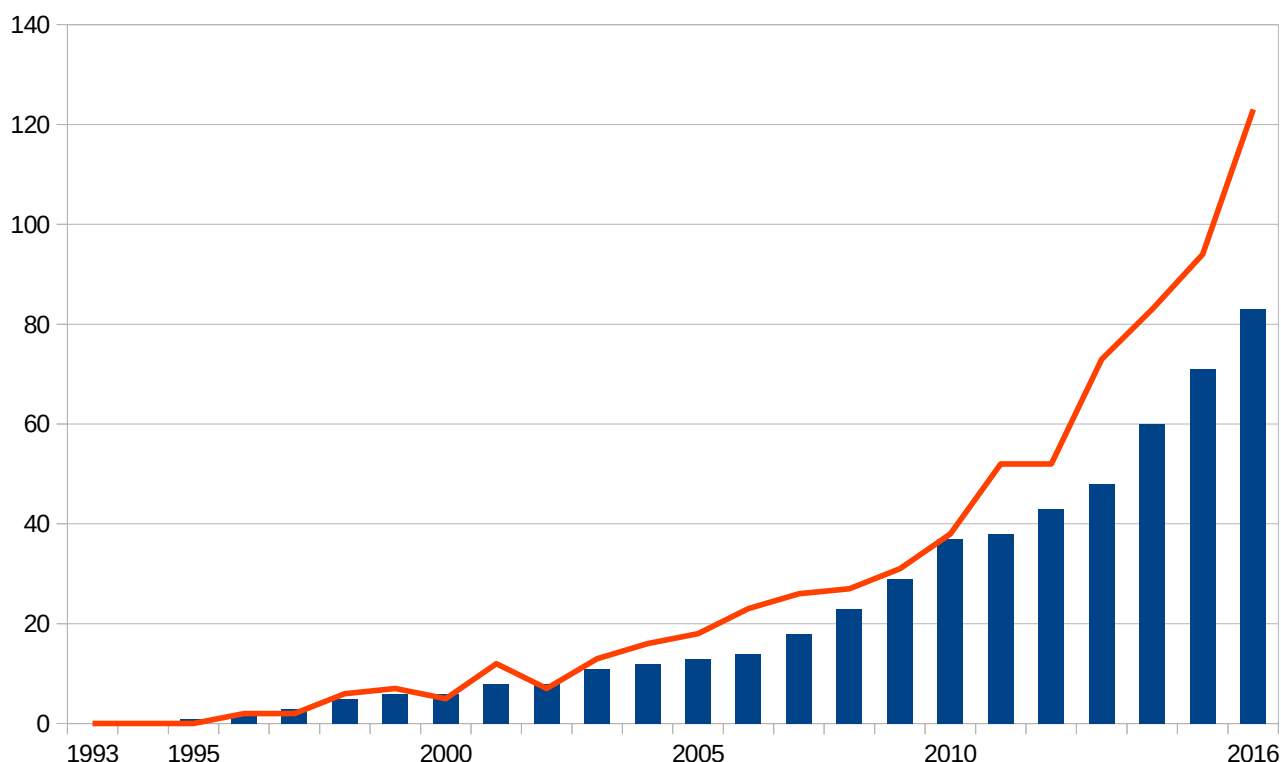
alt resulterede det i det tredjehøjeste antal unger per ynglepar siden genindvandringen.

Erfaringerne fra vore nabolande har vist, at når tætheden af par bliver stort, medfører det flere og flere kontroverser mellem 'løse' fugle og etablerede par. Det er tydeligt, når man læser om de enkelte par, at vi nogle steder er ved at nå en sådan tæthed i par. Hvilket har medført, at nogle par har opgivet at yngle i 2016 på grund af revirkampe.

Der er et par på Sydlolland, som vi ikke har kunnet få oplysninger om. Parret har været i området, men vi har valgt ikke at tælle dette par med i statistikken.

Det store antal ynglefugle har også resulteret i et ganske overvældende antal havørne rundt omkring i Danmark, hvor også bestanden af unge ørne ser ud til fortsat at stige, selv om vintertællingen i januar 2016

Hurtig vækst fortsætter for ynglepar

Antal redepar (søjler) og flyvefærdige unger (kurve) af Havørn registreret i Danmark 1993-2016.
Number of breeding pairs and yearly total of fledged White-tailed Eagles in Denmark 1993-2016.

gav et skuffende resultat på grund af tæt tåge over store dele af landet i hele tælleweekenden.

Ringmærkningen af danske havørneunger fortsætter, og aflæsninger af ringe på havørne viser mange spændende resultater. Således dukker der, som man også skulle forvente, flere og flere danske fugle op i vore egne ynglepar.

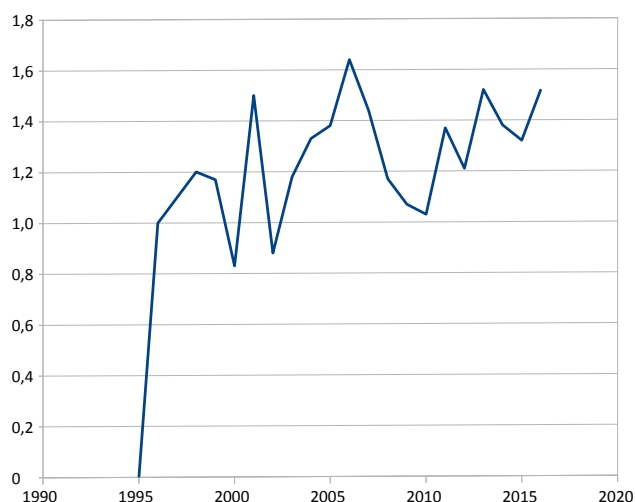
Den store produktion resulterer også i, at danske fugle optræder i udenlandske ynglepar – vi er i fuld gang med at sige 'tak for lån' i de lande, der har 'leveret' grundlæggende af vores nye bestand.

Mange af de nye par har slået sig ned i det jyske. Selv på den lille ø Endelave har et par fundet et hjørne i en af de få skove, hvor der var et redetræ, de kunne bruge, og fred og ro nok til at bringe to unger på vingerne.

Det par, der ganske uventet byggede en rede på Bornholm sidste år, har ynglet og fået en unge ud at flyve.

Fugleinfluenzaen rammer også havørne; vi følger spændt udviklingen, men ved udgangen af 2016 var der intet, som tydede på, at den danske bestand skulle blive truet trods fund af flere døde havørne.

Høj ynglesucces per par

Gennemsnitligt antal flyvefærdige unger per besat rede-lokalitet i Danmark 1995-2016.
Average number of fledged young per occupied breeding location of White-Tailed Eagle in Denmark 1995-2016.

Ynglesucces og ungeproduktion

Nr.	Lokalitet	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1	Maribosøerne	F	F	0	F	1	1	2	2	2
2	Bankel Sø				1	1	2	2	1	1
3	Hostrup Sø				1	0	1	1	2	1
4	Arreskov Sø						2	1	0	2
5	Præstø Fjord				F	F	BT	1	0	2
6	Gavnø						F	BT	BT	F
7	Roden Skov									1
8	Tystrup Sø									2
9	Østlolland									1
10	Skarresø									
11	Skast									
12	Langeland I									
13	Enehøje									
14	Haderslev									
15	Nakskov Fjord									
16	Bognæs									
17	Tærø/Stensby Skov									
18	Tofte Skov, Lille Vildmose									
19	Rågård									
20	Midtfalster									
21	Syddlige Jylland									
22	Salten Langsø									
23	Knuthenlund									
24	Esrup Sø									
25	Solkær Enge									
26	Tissø									
27	Langeland II									
28	Ormø/Glænø Fredskov									
29	Knuthenborg									
30	Møn									
31	Haraldsted Sø, Humleøre Skov									
32	Alsønderup Enge									
33	Søhøjlandet II									
34	Vejlerne									
35	Sorø									
36	Gødstrup Sø									
37	Skjern Enge									
38	Hyllekrog									
39	Leammer									
40	Æbelø									
41	Als									
42	Tranekær									
43	Brøns Skov									
44	Genner, Slivsø									
45	Wedellsborg									
46	Thy									
47	Kertinge Nor									
48	Vorsø									

Hvert år, når den enkelte redekoordinator rapporterer, hvordan det er gået for hendes/hans ørnepar, bliver oplysningerne samlet centralt og for Havørns vedkommende sat sammen i en tabel, som viser årets resultat i form af antal unger, eller et 0 hvis yngleforsøget er kikset. Tabellerne på disse sider er således udarbejdet efter internationale standarder i rovfugleforskning, og disse standarder har i årtier været benyttet i forbindelse med danske rovfuglestudier.

Reference: Steenhof, K. S. & I. Newton: Assessing Nesting Success and Productivity, in: Bird, D. M. & K. L. Bildstein (editors): Raptor Research and Management Techniques. - Raptor Research Foundation 2007.

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Total
1	3	2	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	0	26
1	0	2	2	2	1	2	1	2	2	1	2	1	0	1	20
2	2	2	2	3	2	1	1	2	0	2	2	2	BT	2	25
2	2	1	2	2	3	1					BT	2	2	2	19
0	2	2	2	3	0	2	0	0	1	1	2	1	3	2	21
0	2	2	1	2	2	0	0	1	1	2	1	2	1	1	18
BT	1	2	1	0	1	2	2	0	2	0		1	0	1	13
F	1	2	3	3	2	2	3	2	2	3	3	3	2	2	33
1	0	1	0	1	2	2	1	0	0	0					8
	BT	0	1	2	1	2	1	1	2	1	2	3	2	2	20
0															0
	0	F													0
F?	F?	BT	BT												0
			0	1	2	1	2	2	3	1	1	2	1	0	16
			2	2	1	2	2	1	1	2	1	2	2	2	20
				BT	2	2	0	2	2	3	3	2	2	2	20
			0	2	2	1	2	0	2	3	3	3	3	2	20
			F	F	BT	BT	1	1	F	3	BT	2	2		9
				BT	F			F	2	2	2	1			7
				1	F	1	2	2	1	2	2	2	2	2	15
				2	F										2
				F	F	0	2	2	2	1	2	2	2	0	11
					1	BT	1	0							2
					BT	BT	BT								0
					1	2	1	2	3	3	2	2	3		19
					BT	2	1	2	2	3	3	2	2	2	17
					0	1	2	2	3	2	2	0	2		14
					1	0	1	1	1	0	2	3	BT		9
					1	3	0	2							6
						2	1	2	BT	1	2	1	1		10
						2	2	2	0	2	1	BT	2		11
						1	2	2	0	2	BT	2	2		11
						2	0	2	2	2	3	3	0		14
					BT										0
						BT	BT	1	1	BT	F	1	1	BT	4
								0	2	0	0	0	2	2	6
								2	0	F	3	1	1	2	9
								0	2	2	1	2	2	2	11
								0	0	F	F	F			0
						F	0	2	1	2	2	2	2	2	11
							BT	2	1	0	0				3
							0	0	0	F	2	2	2	2	6
							1				F	1	2	2	2
						F	F	1	2	2	1	2	1		9
								BT	2	2	2	BT	1		7
								BT	BT	F	0	2	1		2
									F	0	2	2	2		6
									0	1	2	2	2		7

Score	Aktivitet	Notering	Beskrivelse
1	Fugl(e) til stede	F, FF	Når der ses 1 eller 2 fugle flere gange i løbet af yngletiden i området.
2	Besat territorium	BT	Fugle til stede, og redebygning set, fuglene sidder på reden.
3	Æglægning	Ægl	Hvis der observeres rugende fugle, æg set i reden, friske æggeskaller under reden, eller andet der tyder på at der er lagt æg.
4	Redeunger set	0,1,2,3	Der er observeret 0, 1, 2, 3 unger i/på reden, før de er udflyvningsparate. Havørneunger flyver fra reden, når de er 10-11 uger, altså cirka 70 dage.
5	Udfløjne unger	0,1,2,3	Der er set 0, 1, 2, 3, udfløjne unger på/ved reden.

Nr.	Lokalitet	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
49	Lunkeris Skov/Hestehaveskoven									
50	Kippinge									
51	Nysted									
52	Sortemosen									
53	Løgismose									
54	Ravnholt, Midtfyn									
55	Saltbækvig									
56	Stigsnæs									
57	Hvidkilde Sø									
58	Rands Fjord									
59	Filsø									
60	Nordskoven, Roskilde Fjord									
61	Djursland/Rugaard									
62	Brændegård Sø									
63	Præstø Syd/Oremandsgård Skove									
64	Dybsø									
65	Isefjord									
66	Romsø									
67	Guldborg									
68	Nordvestlolland									
69	Ribe									
70	Skjoldenæsholm									
71	Vest Stadil									
72	Sydtåsinge/Skovballe									
73	Vemmetofte Strandskov									
74	Krakadals Sø, Gribskov									
75	Broløkke, Sydlangeland									
76	Bøtø									
77	Bodilsker Plantage									
78	Ulkerup Skov, Nordvestsjælland									
79	Midtlolland									
80	Hovslund									
81	Østfalster									
82	Tange Sø									
83	Djursland Nordvest									
84	Sydkysten af Lolland									
85	Pulverskoven/Mjang Dam									
86	Nakkebølle, Fiskholm									
87	BasnæsSkov									
88	Viuf, kolding Nordvest									
89	Roskilde Fjord Midt									
90	Rosningen Skov, Vestlolland									
91	Egå Engsø									
92	Allindemagle Skov, Vestsjælland									
93	Tingdal Plantage, Højer									
94	Endelave									
95	Giesegård Gods									
96	Torbenfeldt Gods, Vestsjælland									
97	Østerskov, Nordvestlolland									
98	Estvadgård Plantage									
99	Varde, Sydvestjylland									
	Unger i alt	0	0	0	2	2	6	7	5	12
	Besatte lokaliteter (BT,ÆGL,Unger)	0	0	1	2	3	5	6	6	8
	lokaliteter kun med fugl/fugle (F)	1	1		2	1	1	0	0	1
	Unger pr besat territorium	0	0	0	1,00	0,67	1,20	1,17	0,83	1,50

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Total
										F	1	2	1	1	5
										2	2	2	2	2	10
										BT	BT	1	2	2	3
										0	2	2	0	3	7
										1	0	1	2	2	6
										2	3	2	2	3	12
										BT	1	0	1	2	4
										1	2	2	1		6
										BT	F			BT	0
										F	BT	1	1	2	2
											1	1	0	2	4
											BT	1	1	1	2
											2	0	2	2	6
							BT	1	2	2	2	1	0	3	8
											BT	2	2	2	4
											2	2	2	2	8
												0	0	1	0
												0	2	2	2
												2	1	BT	3
												1	2	1	3
												0	BT	2	0
												BT	BT	BT	0
												0	F		0
												BT	1	2	1
													2	2	2
													1	1	1
													BT	1	0
													1	2	1
													BT	1	0
													1	1	1
													1		1
													2	1	2
													BT	F	0
													1	1	1
													2	2	2
													1		1
														1	1
														2	2
														2	2
														2	2
														2	2
														1	1
														1	1
														1	1
														1	1
7	13	16	18	23	26	27	31	38	52	52	73	83	94	123	710
8	11	12	13	14	18	23	29	37	38	43	48	60	71	83	539
2	1	0	1	1	2	4	2	1	1	6	5	2	1	1	37
0,88	1,18	1,33	1,38	1,64	1,44	1,17	1,07	1,03	1,37	1,21	1,52	1,38	1,32	1,48	1,32

Årets gang ved redelokaliteterne

1. Maribosøerne

Guldborgsund Kommune. Uffe B. Nielsen.
Ingen unger. Det kan skyldes revirkampe i området gennem det sidste års tid.

2. Bankel Sø

Haderslev Kommune. Klaus Dichmann.
1 unge. Intet at bemærke.

3. Hostrup Sø

Aabenraa Kommune. Jesper Toft.
2 unger i helt ny rede i eg, 800 meter fra tidligere rede.

4 Arreskov Sø

Faaborg-Midtfyn Kommune. Erik Ehmsen.
1 unge. Så lykkedes det parret at få en unge på vingerne.

5. Præstø Fjord

Vordingborg Kommune. Mads Sørensen.
2 unger, der blev klækket i en ny kommune, da parret flyttede nogle hundrede meter.

6. Gavnø

Næstved Kommune. John Bang Jørgensen.
1 unge, en hun; alt gik planmæssigt.

7 Roden Skov

Guldborgsund Kommune. Lars Munk.
1 unge. Reden i syge bøgetræer.

8 Tystrup Sø

Næstved Kommune. Lene Smith.
2 unger. Der er et fint samarbejde med skytten.

10 Skarresø

Kalundborg Kommune. Jette Reeh.
2 unger på trods af mange overtrædelser af adgangsforbud for kanoer nær reden. Problemerne er blevet påpeget over for udlejer af kanoer i området.

14 Haderslev

Haderslev Kommune. Helle Regitze Boesen.
For første gang ingen succes, grunden er ukendt. Ørnene var i gang med ynglen.

15 Nakskov Fjord

Lolland Kommune. Ole Friis Larsen.
2 unger. Hannen i parret er ringmærket i Tyskland.

16 Bognæs

Lejre Kommune. Bent Bardtrum.
2 unger, alt er gået planmæssigt.

17 Tærø/Stensby Skov

Vordingborg Kommune. Jens Dithmarsen.
2 unger på trods af en del træfældning i nærheden. Hvis fældninger foretages på de rigtige tidspunkter, ser det ikke ud til, at ynglepar forlader redeområdet. Det kan være spændende at se, om par, hvor dette sker, på sigt er mere tilbøjelige til at skifte til en ny rede.

18 Tofte Skov, Lille Vildmose

Mariager Kommune. Tscherning Clausen.
2 unger, alt forløb planmæssigt.

20 Midtfalster

Guldborgsund Kommune. Bente Larsen.
2 unger kom ud at flyve, ingen nævneværdige problemer.

22 Salten Langsø

Silkeborg Kommune. Bo Ryge Sørensen.
Ynglen er mislykket, uden at vi kender grunden til det. Der har ikke været nogen forstlig aktivitet i området,, som kan have forstyrret dem. De ses stadig i området.

25 Solkær Enge

Kolding Kommune. Kurt Storegård.
3 unger blev det til.

26 Tissø

Kalundborg Kommune. Gerth Nielsen.
2 unger kom ud at flyve.

27 Langeland II

Langeland Kommune. Nis Rattenborg.
2 unger.

28 Ormø/Glænø Fredskov

Slagelse Kommune. Connie Grubbe Jensen.
Parret har af ukendte årsager ikke ynglet i 2016.

30 Møn

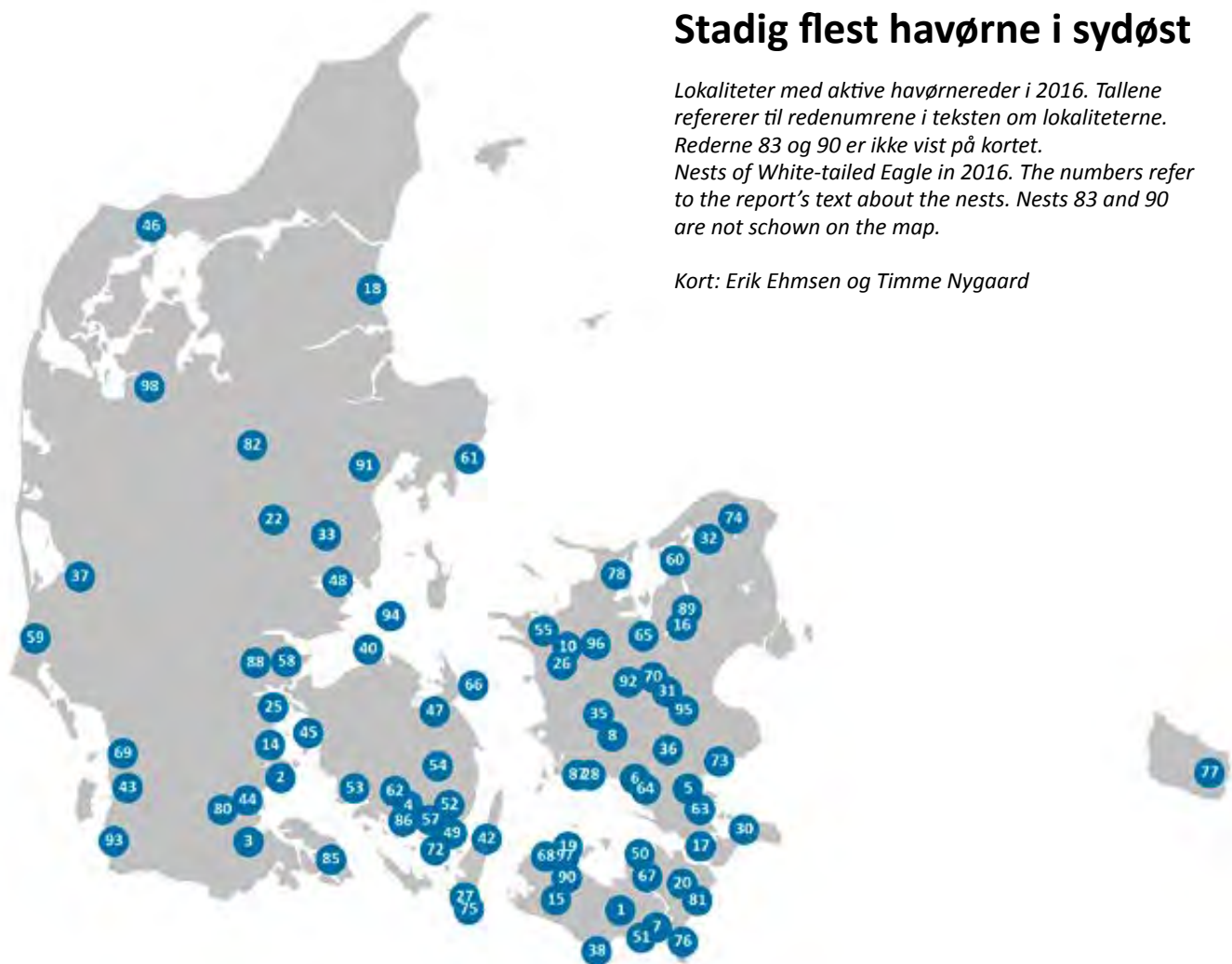
Vordingborg Kommune. Bjarne Hemmingsen.
1 unge blev der ud af en uproblematisk yngel.

Stadig flest havørne i sydøst

Lokaliteter med aktive havørnereder i 2016. Tallene refererer til redenumrene i teksten om lokaliteterne. Rederne 83 og 90 er ikke vist på kortet.

Nests of White-tailed Eagle in 2016. The numbers refer to the report's text about the nests. Nests 83 and 90 are not shown on the map.

Kort: Erik Ehmsen og Timme Nygaard

31 Haraldsted Sø, Humleøre Skov

Ringsted Kommune. Eilif Byrnek.

2 unger blev årets resultat.

32 Alsønderup Enge

Hillerød Kommune. Jens Lykkebo.

Der kom 2 unger på vingerne, på trods af mange kampe mellem yngleparret og en del yngre ørne, der holdt til i området. Enkelte gange var begge de voksne fugle i kamp i rugetiden.

33 Søhøjlandet II.

Skanderborg Kommune. Jørgen Ballegaard.

Ingen unger i 2016. Parret startede på at yngle, men uvist af hvilken grund blev den ikke gennemført. Der er hen over sommeren ikke set fugle i området.

35 Sorø

Sorø Kommune. Lene Smith.

Sorøparret har heller ikke fået unger i 2016. Der har også her været territoriekampe, som tilsyneladende har

resulteret i, at yngleparret har opgivet at yngle. Parret befinder sig stadig i territoriet.

36 Gødstrup Sø

Faxe Kommune. Bo Tureby.

2 unger efter en god ynglesæson.

37 Skjern Enge

Ringkøbing-Skjern Kommune. Erik Mørk.

2 unger. Store dele af reden var styrtet ned i løbet af vinteren; fuglene genopbyggede den inden yngletiden, som gik uproblematisk.

38 Hyllekrog

Lolland Kommune. Uffe B. Nielsen.

2 unger. Reden, der stadig er overvåget af webkamera, kan følges på dok.dk.

40 Æbelø

Nordfyns Kommune. Jens Bækkelund.

2 unger, der ret hurtigt besøger de nyetablerede vådom-

Følg direkte med i livet på en rede - på www.ørnetv.dk

Mange vil gerne opleve ørnene og følge livet på en rede. For at beskytte ørnene mod forstyrrelser ved rederne fik Projekt Ørn i de første år indført afspærringer omkring redelokaliteterne. Siden 2014 har vi haft et webkamera ved en rede tæt på Hyllekrog på Lolland. Her kan man uden at genere ørnene følge hverdagen live på DOF ØrneTV. På 'www.dof.dk/fakta-om-fugle/video-med-havorn' kan man oven i købet finde de fleste af DOF's videoer fra reden siden 2014.

Foto: Kim Skelmose

råder på Nordfyn, hvor der er føde i mængder i form af fugle og fisk.

41 Als.

Sønderborg Kommune. Kaj Abildgaard.

Ledig bolig, indflytning kan påbegyndes straks :-)

42 Tranekær

Langelands Kommune. Claus Dalskov.

2 unger. Dette par har ikke det store held med redebygning, også i vinteren 2015/2016 er den faldet ned. Men ørnene fik bygget en ny blot 50 meter fra den gamle, og her kom de 2 unger til verden.

43 Brøns Skov

Tønder Kommune. Kjell Ottsen.

2 unger. Den ene unge blev fundet afkræftet af to drenge i skoven. Den blev af Falck indleveret på plejestation ved Silkeborg. Den blev plejet og ringmærket og kunne genudsættes. Desværre havde plejestationen ikke fået fundstedet at vide, hvorfor de blev nødt til at slippe den fri i stationens nærområde. Hvis vi bliver involveret i noget tilsvarende igen, er det vigtigt, at vi forsøger at få genudsat tilskadekomne ørne i nærheden af, hvor de blev fundet.

44 Genner, Slivsø

Haderslev Kommune. Lene Teppel Rasmussen.

1 unge. Forældrefuglene og senere de og ungen er set i skarvkolonien ved Hopsø. Her lærer ungen, hvor let det er at få fyldt maven med skarvunger fra de mange reder.

45 Wedellsborg

Middelfart Kommune. Ib Bager.

1 unge. Måske en ny hun i den gamle rede.

46 Thy

Thisted Kommune. Bo Laursen.

1 unge. Den voksede hurtigt. Det er også meget mad i området. De voksne fugle overnatter i redeområdet.

47 Kertinge Nor

Kerteminde Kommune. Ivan Sejer Beck.

2 unger efter en fredelig yngel.

48 Vorsø

Horsens Kommune. Jens Gregersen.

2 unger. Redetræet væltede i vinteren 2015-2016, men parret byggede en nye rede i en spinkel og syg ask. Efter at ungerne var fløjet ud, sad de ofte på et skilt om beskyttelse af havørnene, som de pillede i stykker!

49 Lunkeris Skov/Hestehaveskoven

Svendborg Kommune. Poul Rasmussen.

1 unge. Under ringmærkningen blev det konstateret, at der var et uudruget æg i reden.

50 Kippinge

Guldborgsund Kommune. Leif H. Jacobsen.

2 unger. 10 unger på fem år er ganske godt gået.

51 Nysted

Guldborgsund Kommune. Lars Munk

2 unger. Reden er tæt på en større skovvej, der især i weekenderne har nogen trafik af både løbere og cyklister.

52 Sortemoen

Svendborg Kommune. Morten Kristiansen.

3 unger. De har således taget revanche for den manglende yngel i 2015. Der har været et godt samarbejde med den tilsynsførende, som har smidt flere folk ud, der har været på forbudt område. (TAK til ham! Erik Ehmsen).

53 Løgismose

Assens Kommune. Jette Larsen.

2 unger. Reden i Løgismose har ikke været besat i 2016. Ørnene har været i området, men vi har bare ikke kunnet finde den nye rede. Først blev der set 1 nyudfløjet unge, senere dukkede unge nummer 2 op.

54 Ravnholt, Midtfyn

Nyborg Kommune. Karl Top.

3 unger. Det er anden gang inden for 5 år, at parret har fået 3 unger på vingerne.

55 Saltbækvig

Kalundborg Kommune. Uffe Seneca.

2 unger udflyet fra nybygget rede.

57 Hvidkilde Sø

Svendborg Kommune. Arne Bruun.

0 unger. Parret forsøgte ikke at yngle, men byggede en del på reden, forlod den så, hvorefter en grågås begyndte at ruge i den. Gåsen blev dog senere smidt ud.

58 Rands Fjord

Fredericia Kommune. Kurt Hansen.

2 unger. Det er første gang, at parret har fået 2 unger.

59 Filsø

Varde Kommune. Jens Rye Larsen og Karin Gustausen.

2 unger. Parret rykkede tilbage til Naturstyrelsens areal

syd for Filsø. Her har det gode samarbejde resulteret i, at parret havde succes på trods af en beslutning om ikke at have nogen adgangsbegrænsning omkring reden.

60 Nordskoven, Roskilde Fjord

Frederikssund Kommune. Ole Friis Larsen.

1 unge. Da reden er svær at se efter løvspring, er antallet af unger baseret på iagttagelser efter udflyvningen.

61 Djursland/Rugaard

Syddjurs Kommune. Inger Folmer Jensen.

2 unger. Reden blæste ned i stormen Gorm i september 2015; de gamle fugle bygger i januar/februar 2016 en ny rede. Det vides ikke, om begge unger blev flyvedygtige, da der i maj blev hørt piben ved reden, og der ikke senere blev set 2 unger i reden eller i området.

62. Brændegård Sø

Faaborg-Midtfyn Kommune. Gunnar Jørgensen.

3 unger. Uproblematisk yngel.

63 Præstø Syd/Oremandsgård Skove

Vordingborg Kommune. Sune Madsen.

2 unger. Ungerne var for store, da de skulle ringmærkes.

64 Dybsø

Næstved Kommune. Lars Christoffersen.

2 unger. Som følge af en stille og rolig yngleperiode.

65 Isefjord

Lejre Kommune. Søren Grøntved Christiansen.

1 unge. Endelig en succesfuld yngel ved Isefjorden.

66 Romsø

Kerteminde Kommune. Ivan Sejer Beck.

2 unger. Øen, der ligger lidt afslået, gør det vanskeligt at følge udviklingen på tæt hold.

67 Guldborg

Guldborgsund Kommune. Flemming Olsen.

0 unger. Ørnene forsvandt, efter at de var gået i gang med at yngle, uvist af hvilken grund.

68 Nordvestlolland

Lolland Kommune. Michael Thelander.

1 unge. Intet at bemærke.

69 Ribe

Esbjerg Kommune. Michael Clausen.

2 unger. Ørnene har bygget en ny rede i en poppel i et

læhegn. På trods af stor aktivitet på markerne rundt om den nye rede og mange menneskers opmærksomhed lykkedes ynglen.

70 Skjoldenæsholm

Ringsted Kommune. Søren Peter Pinnerup.

0 unger. Heller ikke i 2016 blev det til en succes.

72 Sydtåsing/Skovballe

Svendborg Kommune. Erhardt Ecklon.

2 unger. På Trods af, at reden ligger meget tæt på vej, og at mange folk kender reden, holder og kigger ind til den fra bil eller ude i det fri, har ørnene ynglet med succes.

73 Vemmetofte Strandskov

Stevns Kommune. John Faldborg.

2 unger. Måske er det en af ungerne fra 2015, der blev fundet død under redetræet i september 2016 - dødsårsagen er ikke kendt.

74 Krakadals Sø, Gribskov

Gribskov Kommune. Per Ekberg.

1 unge. Ny rede blot 75 meter fra den gamle. Parret og deres unge ses meget lidt i området. Enkelte gange er de set ved Esrum sø.

75 Broløkke, Sydlangeland

Langeland Kommune. Erik Ehmsen.

1 unge. Lodsejeren og dennes folk beskytter ørnen godt.

76 Bøtø

Guldborgsund Kommune.

2 unger. Uden de store komplikationer.

77 Bodilsker Plantage

Bornholms Kommune. Jens Christensen.

1 unge. Den første bornholmske havørneunge i historisk tid! Reden blev hemmeligholdt så længe som muligt, og lokale ornitologer har indvilliget i at sløre redestedet.

78 Ulkerup Skov, Nordvestsjælland

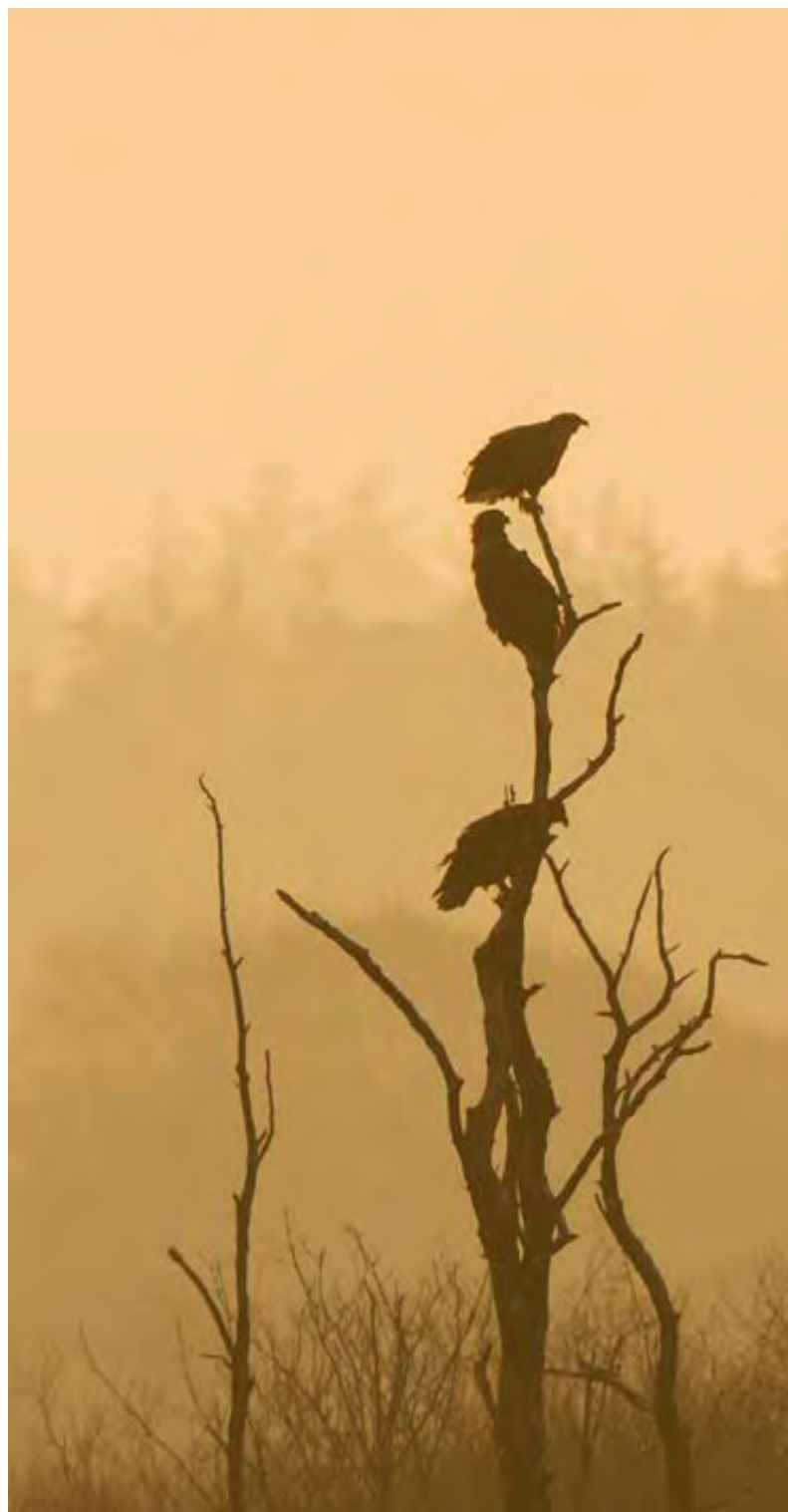
Odsherred Kommune. Palle Graubæk.

1 unge. Selv om der kommer rigtigt mange forbi tæt på reden, ser det ikke ud til at forstyrre nævneværdigt. Forældrefuglene og ungen fouragerer ved Hovvig.

79 Midtjylland

Lolland Kommune. Erik Ehmsen

Det har ikke været muligt at få informationer for 2016 om dette par.

80 Hovslund

Aabenraa Kommune. Thorkild Juhl.

1 unge. Alt forløb fint.

81 Østfalster

Guldborgsund Kommune. Benny Steinmejer.

Parret har forladt området. Vi ved ikke, om de har bygget andetsteds.

Morgensamling ved Filsø. Foto: Karin Gustausen

82 Tange Sø

Viborg Kommune. Karsten Hansen.

1 unge. Det ser ud til, at lodsejeren tager sig godt af yngleparret. I hvert fald er der kommet en fin unge ud af yngleforsøget; den og forældrene fouragerer ved Tange Sø.

83 Djursland Nordvest

Norrdjurs Kommune. Lars P. Johansson.

2 unger. Da der er dårlige erfaringer med åbenhed omkring havørnereder på Djursland, forsøger man at holde så lav profil omkring reden som muligt.

84 Sydkysten af Lolland.

Lolland Kommune.

Der ser ikke ud til at være et havørnepar i området længere.

Projekt Ørn handler ikke kun om ørne, men også om mennesker. Langt de fleste reder i projektet har deres egen redekoordinator, som holder øje med, om deres par får lov at yngle i fred, og i det hele taget følger parret og deres unger. Redekoordinatorerne er ofte også involveret i samarbejde med skovejere, jægere, skytter, kommuner, Naturstyrelsen og andre af betydning for ørnenes beskyttelse og velfærd. Her er et udsnit af alle dem, der er med til at beskytte den danske bestand af ørne, forsamlet i marts 2016 til årsmøde i Projekt Ørn. Foto: Ole Friis Larsen

85 Pulverskoven/Mjang Dam

Sønderborg Kommune. Preben Jensen.

1 unge. Alt er gået fint for dette nye par.

86 Nakkebølle, Fiskholm

Faaborg-Midtfyn Kommune. Lilly Sørensen.

2 unger. Den ene af forældrefuglene er ringmærket i Dänischenhagen ved Kiel i 2010. Den har på vejen fra Kiel blandt andet besøgt Ærø, hvor ringene også blev aflæst. En meget interesseret lodsejer.

87 Basnæs Skov

Slagelse Kommune. Christian Glahder.

2 unger. Det er måske parret fra Stignæs, der er flyttet. Den ene fugl ser i hvert fald ud til at have metalring på højre fod, som også en af Stignæsørnene havde det.

88 Viuf, Kolding nordvest

Kolding Kommune, Geoff Preston.

1 unge. Ørnene smed en duehøg på porten og overtog dennes rede. Lodsejerne har indstillet planlagt skovning for at give ørnene ro – stor tak til dem. Joggere og ryttere har ligeledes lagt deres ruter om for at beskytte ørnene!

89 Roskilde Fjord Midt

Frederiksund Kommune. Uffe Gjøl Sørensen.

2 unger. Ingen af de gamle fugle er ringmærket. De har bygget reden i en douglas. Skovejeren fandt reden under en skovning, som derfor blev stoppet, også en udttynding i nabostykket blev udskudt til efter yngletiden. Dejligt med så interesserede lodsejere.

90 Rosningen Skov, Vestlolland

Lolland Kommune. Michael Thelander.

0 unger. Det er muligvis parret fra Knuthenlund, der har valgt at bygge ny rede tæt på den gamle, men det vides ikke med sikkerhed.

91 Egå Engsø

Århus Kommune. Bjarne Golles.

2 unger. Så flytter ørnene ind i nærheden af storbyerne også i Danmark, hvilket har givet mange mennesker en stor oplevelse, når forældrefuglene og ungerne fouragerer i søerne rundt om Århus. Da reden blev fundet, var Lodsejeren hurtig til at standse en planlagt fældning i området.

92 Allindemagle Skov, Vestsjælland

Ringsted Kommune. Ole Friis Larsen.

2 unger. Informationer på tredje hånd så vi ved kun, at ynglen gik godt.

93 Tingdal Plantage, Højer

Tønder Kommune. Jesper Leegaard.

1 unge. Der har længe verseret rygter om et par i området, men først i efteråret reden fundet. Hen over sommeren blev de to gamle fugle set med en nyudfløjen ungfugl. Reden ligger godt beskyttet i en større granplantage, hvor ørnene har valgt at bygge i en eg.

94 Endelave

Horsens Kommune.

2 unger. Det er lykkedes et nyt ynglepar at finde en rolig plet i øens småskove. Den ene af ungerne havde lidt problemer under udflyvningen, og en heldig fotograf fik en god lille film af dens flyveøvelser.

95 Giesegård Gods

Køge Kommune. Ole Friis Larsen.

2 unger. Denne nye rede i en skovfyr blev bygget langt ude på en sidegren og faldt i efteråret ned. På det tidspunkt havde ungerne forladt reden.

96 Torbenfeldt Gods, Vestsjælland

Holbæk Kommune. Kristian Graubæk.

1 unge. Lokalteteten er ny for Projekt Ørn, men har måske været i brug i flere år. Der kom formentlig også en unge ud at flyve i 2015.

97 Østerskov, Nodvestlolland

Lolland Kommune. Michael Thelander.

1 unge. Det kan dreje sig om, at en eller to fugle fra Rågø har valgt at flytte, men det kan ikke siges med bestemt-
hed.

98 Estvadgård Plantage

Skive Kommune. Leif Novrup.

1 unge. En godt gemt rede i fyrreskov, hvor det er svært at holde øje med fuglene fra offentlig vej.

99 Varde, Sydvestjylland

Varde Kommune. Kim Skelmose.

1 unge. Vi har fået sikre oplysninger om en rede med en unge fra Varde-området. Reden er ikke vist på oversigtskortet, da vi ikke kender dens nøjagtige beliggenhed.

Livsfarlige slagsmål om de bedste steder

I tætte udenlandske bestande sker det, at havørne dræber hinanden i territoriekampe. Det har vi ikke set i Danmark, men i 2016 kom en yngre havørn i klemme under væltede cykler i Slagelse, efter at to ørne blev set i voldsomt slagsmål over byen. Den kom til hægterne på en plejestation. Ved Maribosøerne blev en blodig kamp mellem to adulte hunner på en vej afbrudt af en bilist. Da var den mindste så maltrakteret, at også hun kom en tur på plejestation.

Foto: Gitte Larsen

10 års ringmærkning af ørneunger

Farveringe med individuelle koder for hver fugl tyder på, at det er grundig tysk beskyttelse af havørne, der har ført til geninvandringen til Danmark, og vores unge ørne kan lide at flyve til Nordtyskland.

Af Lars Ulrich Rasmussen, ringmærker

Ringmærkningsafdelingen på Statens Naturhistoriske Museum ønskede at finde ud af, om det var muligt at ringmærke et vist antal hav- og kongeørne for at indsamle viden om de danske ynglefugles spredning, stedtrofasthed og dødelighed. Endvidere kunne vi ad den vej indhente oplysninger om overvintringsområder,

ynglesucces og udvekslingsgraden mellem regionerne/bestandene i Nordeuropa.

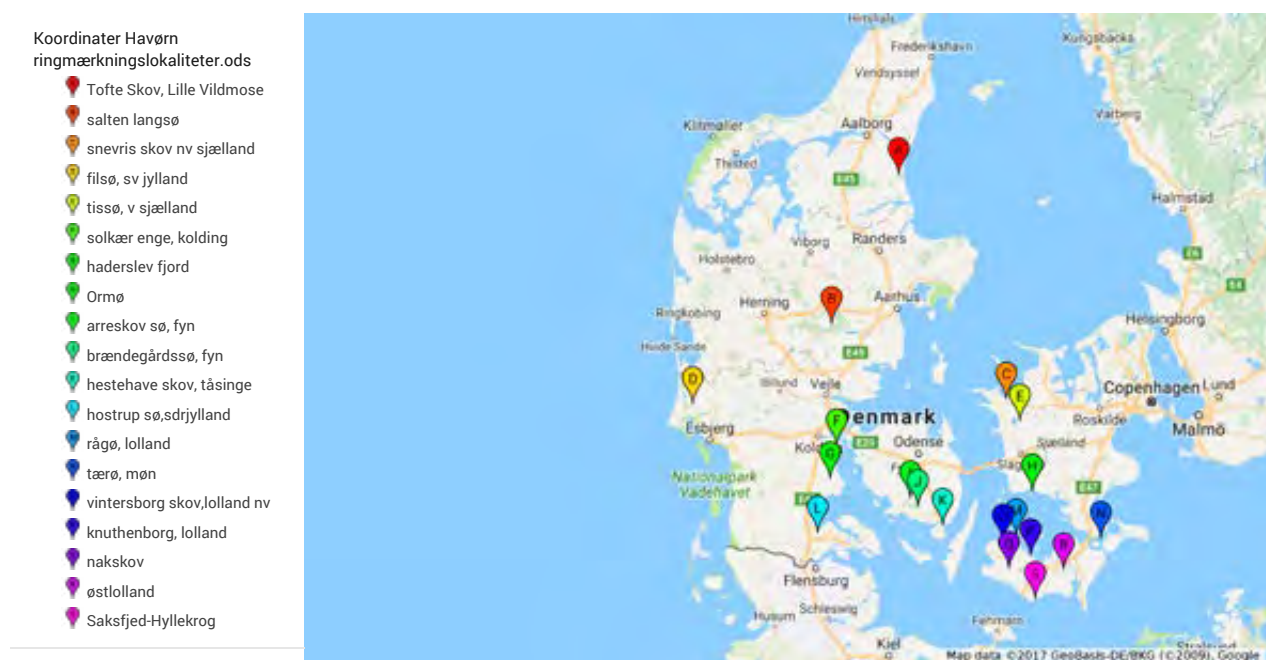
Dette ville bibringe ny viden om de danske ynglebestande, som muliggør en mere målrettet indsats for DOF's arbejde på at beskytte arterne.

Claus Michael Lunde Pedersen, Kim Skelmose og Lars Ulrich Rasmussen har stået for ringmærkningen af havørneungerne.

Lokalitet	Ringmærkede		Antal genmeldinger	
	Kuld	Unger	Danmark	Udland
Lille Vildmose, Nordjylland	1	2		
Salten Langsø, Midtjylland	4	7	6	2
Filsø, Sydvestjylland	2	4	5	
Solkær Enge, Østjylland	3	5	5	1
Haderslev Fjord, Sønderjylland	2	3		
Hostrup Sø, Sønderjylland	1	1	3	
Arreskov Sø, Fyn	2	4	7	2
Brændegård Sø, Fyn	1	2	1	1
Hestehaveskov, Tåsinge	3	4	3	
Saltbækvig, Nordvestsjælland	1	1		
Tissø, Vestsjælland	2	5	1	
Ormø, Sydsjælland	1	1		
Tærø, Møn	1	1	1	
Rågø, Lolland	1	1	2	
Vintersborg, Lolland	2	3		
Volshave Skov, Lolland	1	1		
Knuthenborg, Lolland	1	3	1	
Hyllekrog, Lolland	4	7	3	
Grænge Skov, Lolland	3	4	1	
Ukendt lokalitet			1	1
I alt	36	59	40	7

Tabel 1: Lokalteter, hvor vi har ringmærket havørneunger og fordelingen af aflæsninger og fund af døde unger (genfund) i årene 2007-2017.

Ringmærkningslokaliteter for Havørn 2007-2016

Figur 1. Lokaliteterne, hvor vi har ringmærket havørneunger 2007-2016. Screenshot fra Google Maps.

Nogle resultater

I alt er der ringmærket 59 unger af Havørn på 19 forskellige ynglelokaliteter. Som det kan ses ud af kortet figur 1, har vi ringmærket de fleste unger øst for Lillebælt, og det er naturligvis, fordi der er flest ynglende Havørne her. Desuden har vi haft lettere ved at få adgang til rederne øst for Lillebælt.

Det er ikke noget stort datasæt, men alligevel er der nogle interessante aspekter ved aflæsningerne - for eksempel at danske ørneunger ikke så sjældent tager udenlands og er aflæst i et specifikt mindre område i Nordtyskland. Af de 59 unger har vi hørt om de 29 (49,2 procent), enten fordi de er blevet aflæst ved hjælp af fotos eller kikkert eller er fundet døde (6 af dem).

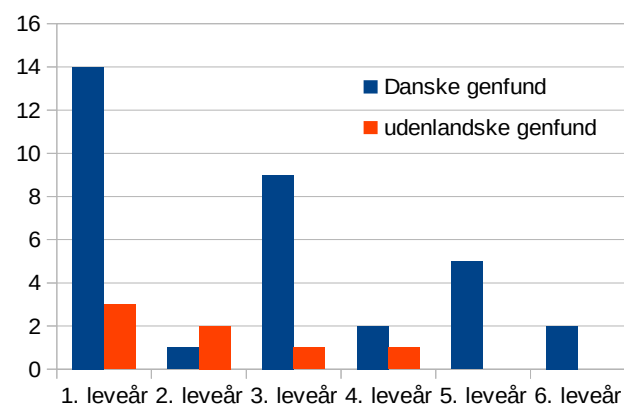
Der er adskillige fugle, som er aflæst flere gange. Det betyder, at vi fra Danmark har 40 aflæsninger/dødfund og fra udlandet 7 (Se tabel 1).

De 2 genfund med ukendt fødested skyldes aflæsningsomstændighederne. Finderen kunne berette, at fuglene bar danske ringe og årsring fra 2009, men gav ingen detaljer i øvrigt.

Langsom ungespredning

Aflæsningerne af ungerne i deres første efterår tyder på, at de unge ørne opholder sig tæt ved fødestedet. I løbet af den første vinter har vi fået et mindre antal genmeldinger fra området mellem Kiel og Lübeck i Nordtyskland. Den tidligste genmelding herfra er en

Aflæste ungers alder

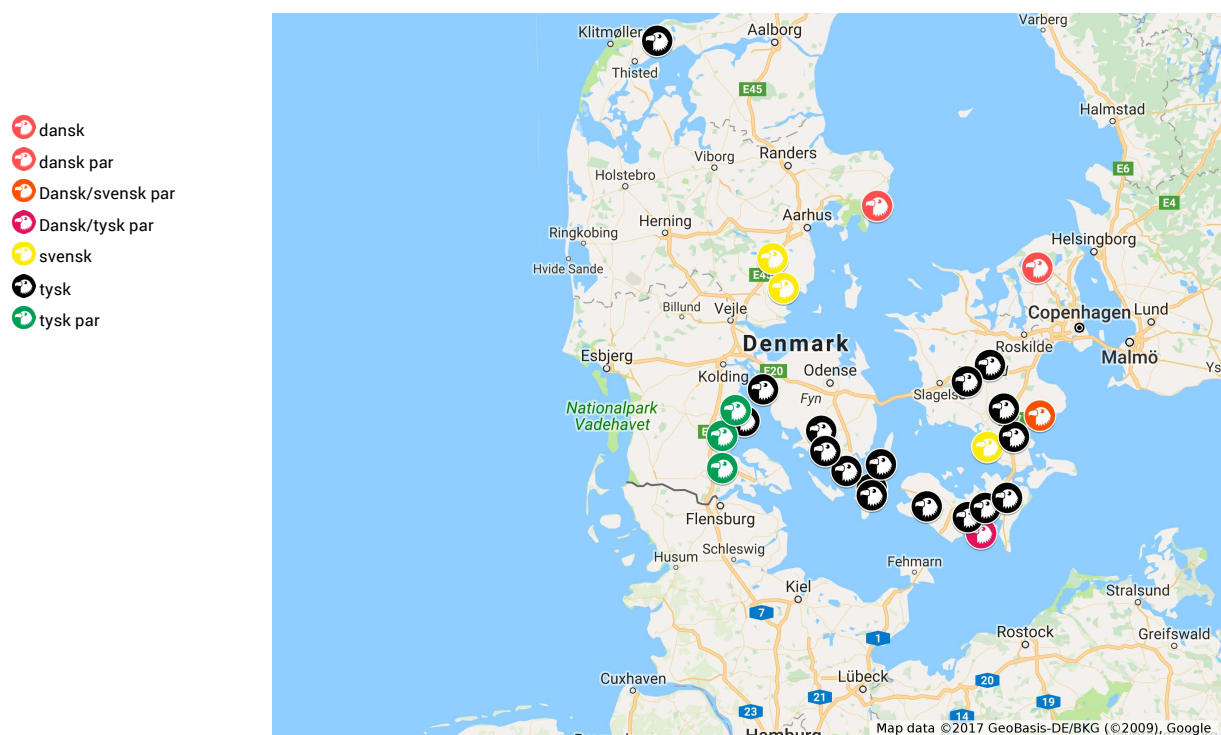

Figur 2: Aldersfordelingen på genfund af dansk ringmærkede havørneunger fra 2008 til februar 2017. Søjlerne højde viser antallet af genfund.

unge allerede aflæst i november i en alder af 7 måneder. De øvrige unger, som er blevet aflæst i Nordtyskland, var henholdsvis 11 måneder, 1 år, 1 år og 3 måneder, 2 år og 2 måneder og 3 år og 7 måneder (Se figur 2).

En unge blev fundet død i Sydsverige om sommeren, året efter at den var fløjet af reden ved Arreskov Sø på Sydfyn. Hovedparten af aflæsningerne er dog foretaget i Danmark. Om vinteren især på velkendte samlingssteder for de unge ørne - blandt andet søerne på Sydfyn og på Sydsjælland.

Ynglepar med ringmærkede adulte fugle

Figur 3: Kort over havørnereder, hvor der er set ringmærkede fugle, fra genindvandringen begyndte i 1990'erne til 2016. Screendump fra Google Maps.

Ynglepar hvor en eller begge fugle er ringmærkede

Igenennem årene har flere redekoordinators registreret, om fuglene i det lokale ynglepar var ringmærket eller ej. Vi forsøger også at tjekke om de gamle fugle er ringmærkede, når vi er rundt ved rederne for at ringmærke ungerne og på den måde kan komme ret tæt på fuglene.

På 25 ynglelokaliteter er der i et eller flere år mellem 1995 og 2016 fundet ringmærkede ynglefugle (Se figur 3 og tabel 2).

Der indgik tyske ringmærkede fugle i de 4 første ynglepar, der slog sig ned i Danmark i 1993-1997: Maribosøerne på Lolland, Hostrup Sø og Bankel Nor i Sønderjylland og Arreskov Sø på Sydfyn.

Svenske fugle er fundet i 3 ynglepar, men ellers er det udelukkende tyske fugle, der udgør det udenlandske islæt i ynglebestanden. Det er derfor ikke helt ved siden af at sige at Havørnen er indvandret fra Tyskland, som det blev antydnet af Ehmsen et al (2011). Det er formodentlig det store beskyttelsesarbejde, som tyskerne har udført i årtier, der er hovedårsagen til, at vi i dag har en sund dansk bestand af havørne.

At der også flytter svenske fugle til Danmark er ligeledes et tegn på at vi har plads til flere ørnepar, og at der er overskud også i den sydsvenske bestand.

I den kommende ynglesæson vil vi bestrebe os på at fotografere ynglefuglene, når vi tager rundt og ringmærker unger i rederne, så vi kan øge vores kendskab til oprindelsen af yngleparrene.

Kildehenvisning: Ehmsen, E., L. Pedersen, H. Meltofte, T. Clausen & T. Nyegaard 2011: *The occurrence and reestablishment of White-tailed Eagle and Golden Eagle as breeding birds in Denmark.* - Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 105: 139-150.

Ynglefuglenes herkomst	Antal
Tysk fugl i yngleparret	16
Begge fugle tyske	3
Tysk og dansk fugl	1
Begge fugle danske	1
Dansk fugl i yngleparret	1
Dansk og svensk fugl	1
Svensk fugl i yngleparret	2
	25

Tabel 2: Ringmærkede adulte fugle i danske ynglepar af Havørn.

291

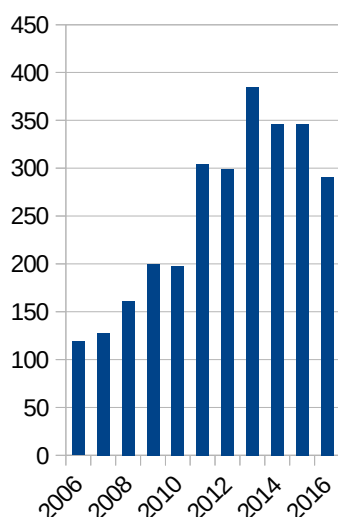
havørne nåede vintertællingen 23. og 24. januar op på. Ingen af kongeørnene i landet blev set, hverken ynglefuglene, unge eller vintergæster. Det var ikke noget særligt imponerende resultat, men mulighederne for at tælle ørne var også stærkt begrænset af dis og tæt tåge over det meste af Danmark i den weekend.

Dertil kom, at vintervejret var mildt, og derfor var ørnene mere spredt ud over landet end i isvin-tre, der samler især de unge ørne ved våger i søer og fjorde. På flere lokaliteter, hvor vi i Projekt Ørn havde kendskab til, at ørne holdt til i den vinter, blev der slet ikke set nogen i den tætte tåge. Tallet var således alligevel et fint udtryk for, at den danske bestand af ørne generelt klarede sig godt.

Et vigtigt resultat af tællingen var, at der blev set flere subadulte – næsten ynglemodne – og adulte ørne på lokaliteter, hvor vi ikke før havde kendt til ynglepar.

Vintertællingen viste flest havørne i området Sjælland, Møn og Bornholm med 111, fulgt af Lolland-Falster med 72, Jylland med 72 samt Fyn, Tåsinge og Langeland med 36.

Vintertællinger i 11 år

Godt klædt på til våd fugletur. Foto: Maya Schuster

Underholdning overalt

Vores store rovfugle fascinerer mennesker i hele landet. Ørnens Dag og andre arrangementer er til glæde for mange og formidlingen er en vigtig del af DOF's arbejde med at beskytte ørnene.

Af Tine Due og Ole Friis Larsen

Ørnens dag i februar er blevet en vigtig del af Projekt Ørns formidling af ørnene, og folk strømmer stadig til arrangementet, som bliver drevet af frivillige i lokalafdelingerne i samarbejde med Fuglenes Hus. I 2016 var der landet over 22 aktiviteter på Ørnens Dag 26. februar. Dertil kom to arrangementer, som gjorde flere hundrede børn og voksne til 'ørnekiggere' i området ved Hyllekrog på Sydjylland 16. og 19. oktober i efterårsferien. Det foregik i samarbejde mellem Naturcenter Lytsholm, Lolland Kommunes naturvejleder Uffe B. Nielsen og DOF-projektet 'Fugle Overalt' med støtte fra Nordea-fonden.

Mange fik set det lokale havørnepar, som er kendt fra DOF's ØrneTV med webkameraet på reden. "På afstand ligner de to skorstene, men når man så kigger i teleskopet, kan man se, at de er levende", fortalte en kvinde sit barnebarn. Mange fik også oplevet fugle på helt tæt hold, da Gedser Fuglestation var på plads med net og andet udstyr til ringmærkning ved det ene af de to arrangementer. Der var bål i haven, hvor gæsterne kunne riste skumfiduser og varme sig med kakao, kaffe og te. Til sidst fik alle 'ørnekiggere' et diplom på, at de havde løst deres opgaver på den 3,5 kilometer lange rute rundt i området, og at de havde set levende havørne.

Vejret var ikke det bedste, men "det gør ikke noget", sagde en mor, "ungerne er ligeglade. De er jo vant til at være udendørs i al slags vejr fra børnehaven. Det er mere os andre, der har haft det lidt tungt i morges med alt det vand".

Samtidig med ringmærkningen af en ørneunge bliver der taget dna- og blodprøver. Foto: Ole Friis Larsen

En sjat blod afslører helbred og kost

I et par år har forskere været med, når unger af danske havørne er blevet ringmærket. Fjer og blodprøver er en vigtig del af forskeres overvågning af europæiske rovfugle og deres sundhedstilstand.

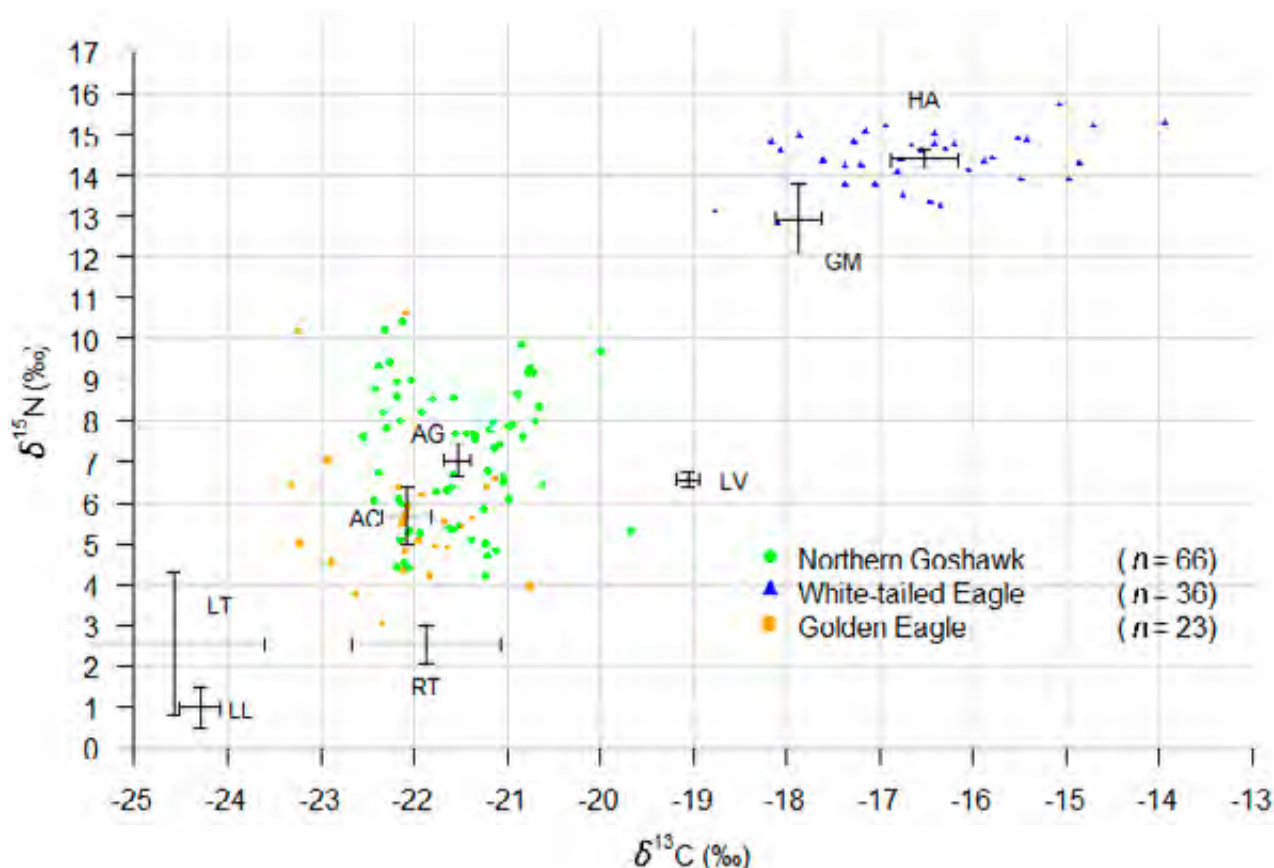
Af Ole Friis Larsen

Hvem skulle have troet, at nogle havørne i høj grad lever af at æde sæler og hvaler lige syd for Bornholm og Falster? Når danske unger af havørne bliver ringmærket, får de samtidig et sundhedstjek. Der er forskere med, som har autorisation til at tage blodprøver. Hjemme i laboratoriet kan forskerne undersøge, om ørnenes generelle helbredstilstand og stressniveau er truet af giftige stoffer som DDT og PCB, der var tæt på helt at udrydde bestandene af vandrefalke og havørne i landene omkring Østersøen i 1970'erne, og stadig findes i miljøet. Forskerne kan tjekke, om ørnene i en tid med klimafor-

andringer bliver påvirket af ændringer i deres fødegrundlag og hvad den enkelte ørn får at spise.

”Der er for eksempel stor forskel på, hvad havørne lever af, fra bestand til bestand”, siger Christian Sonne, som er en af forskerne i blodprøveprojektet. Det foregår ved Aarhus Universitets Institut for Bioscience i Roskilde. Projektet ledes af belgieren Igor Eulaers som er post Doc ved instituttet.

De to forskere var begge med til årsmødet i marts 2016 i Projekt Ørn, hvor de fortalte om arbejdet med blodprøverne af danske havørne. Deres forskning indgår i projekter, som bliver støttet af det Norske Forskningsråd og European Science Foundation (ESF). Disse projek-

Grafikken illustrerer koncentrationen af nitrogen-isotopen (y-aksen) og kulstof-isotopen (x-aksen), og hvordan tre arter af rovfugle har forskellig signatur og grupperer sig i forhold til hinanden i valget af bytte. De blå er Havørn øverst til højre. Duehøg og Kongeørn grupperer sig sammen nederst til venstre, hvilket tyder på, at de begge spiser terrestrisk (mad fra land) og på samme fødekædeniveau.

ter har blandt andet til formål at overvåge havørnenes helbredstilstand herunder at analysere for indholdet af kviksølv i flere arter af rovfugle i Europa. Arbejdet bygger på mange års kortlægning af miljøtilstanden i blandt andet Arktis og Fennoskandinavien via nationale og internationale monitoringsprogrammer herunder analyser af duehøge og ørne i Grønland, Norge og Sverige.

"Den slags undersøgelser er blevet foretaget i vores nordiske nabolande i mange år, og nu har vi udvidet med danske ørne for at få et mere generelt indtryk af, hvilke påvirkninger forskellige underpopulationer er udsat for omkring Østersøen", fortæller Christian Sonne. I endnu et nyligt bevilget projekt Bonus BaltHealth vil en større europæisk forskningsgruppe undersøge helbredstilstanden og miljøpåvirkningen af gifte og klimaændringer på blandt andet Østersøens havørne.

Gammel gift spøger stadig

I blodprøverne kan forskerne måle en række stoffer, som altså både kan sige noget om ørnens sundhedstilstand og deres kostvaner. Blandt andet undersøger de blodet for svært nedbrydelige miljøgifte som PCB og DDT, der for 40-50 år siden fik rovfugle som havørne og

vandrefalke omkring Østersøen til at lægge ubefrugtede æg, eller æg der var så tyndskallede, at de gik itu, når hunnen lagde sig på dem for at ruge. Det var de stoffer, der forhindrede det sidste danske par af vandrefalke i at få unger på Møns Klint i starten af 1970'erne. "Vi kalder dem det beskidte dusin", siger Christian Sonne. "Hvis der ikke var blevet sat en stopper for de miljøgifte dengang, ville bestandene af falke og ørne omkring Østersøen have været fuldstændig udryddet", vurderer han.

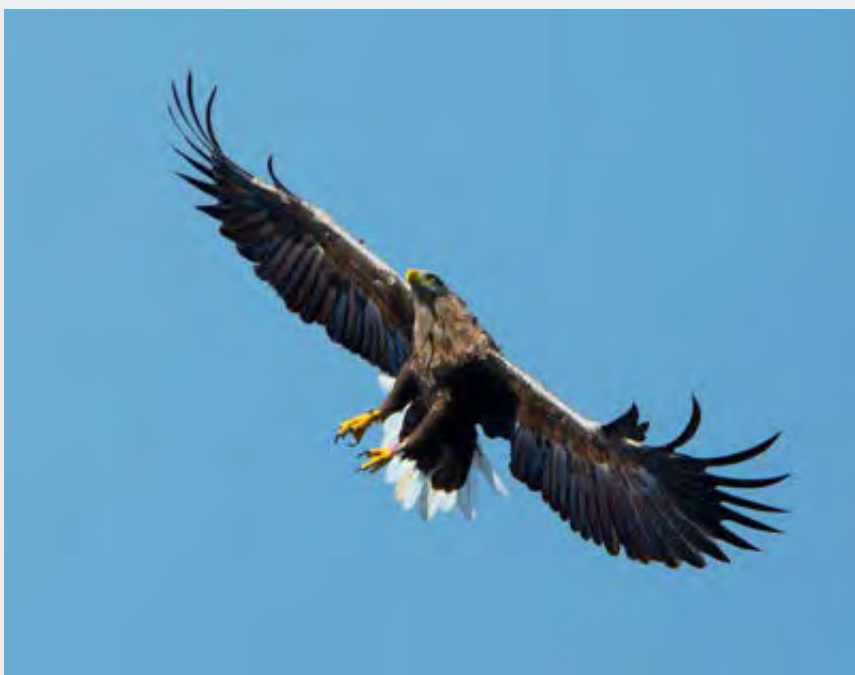
Forskerne kan kortlægge faldet i miljøgifte i havørnene gennem de seneste 60 år ud fra analyser af fjer fra museer og andre nationale samlinger.

"I dag er forekomsten af kviksølv og svært nedbrydelige miljøgifte som PCB i Østersøen 80-90 procent lavere end dengang, men de er stadig enorme og 10-100 procent højere end i de arktiske fødekæder. Selv om ørnene nu kan forplante sig igen, kan stofferne påvirke deres immunforsvar og evnen til at bekæmpe infektionssygdomme i en tid, hvor klimaændringer påvirker fødegrundlaget og infektionsbilledet, så det er stadig vigtigt at følge udviklingen i de forskellige underpopulationer".

Klimaforandringer får forskerne til at interessere sig for, om blodet indeholder de mineraler, vitaminer og nærings-

Farveringe er vigtige – meld dem på www.fuglering.dk

Farvede aluminiumsringe på ørne har stor betydning for kortlægning af bestandene og deres adfærd. I Danmark har autoriserede folk sat ringe på unger af Kongeørn og Havørn, mens Fiskeørn ikke er blevet mærket som redeunger endnu. Ringene har farver og koder efter international standard. Giv altid oplysninger om ringmærkede ørne videre til ringmærkningscentralen på Zoologisk Museum i København - og giv gerne også besked på mailadressen projektoern@dof.dk.

Ynglefugl i Sønderjylland med tyske ringe. Foto: Torben Andersen

stoffer, som ørnene har brug for, eller ændringer i forholdene kan komme til at true den danske bestand af havørne med blandt andet mangel- og infektionssygdomme.

Endelig er der madvanerne. Vi kan alle gå ud til fjorde og søer og se, hvad havørnene jager, fanger og æder. Vi kan lede efter rester under redetræerne, men vi ser ikke alt og finder heller aldrig rester af det hele. Her er blodprøverne med til at gøre billedet mere komplet. Kosten efterlader blandt andet stabile isotoper af kulstof og kvælstof i blodet. Isotoper er forskellige former af det samme grundstof, for eksempel kulstof, og stabile isotoper er isotoper, der ikke ændrer sig over tid til forskel fra ustabile isotoper. Mængden af isotoper varierer efter forskellige miljøer, og forekomsten af et bestemt stabilt kulstofisotop i blodprøven kan således vise, i hvilken grad en ørneunge er blevet fodret med bytte fra søer med ferskvand eller fra fjorde og hav med saltvand.

Isbjørnemad til ørne

Andre stabile isotoper giver et fingerpeg om, hvor højt oppe i fødekæden, ørnene finder deres bytte. Forekomsten er lavest længst nede i fødekæden og hober sig derfra stadig mere op, efterhånden som organismene med isotoperne bliver ædt af større organismer. "Her er det især et kvælstofisotop, vi måler på. Mængden stiger

fra fisk til de pattedyr, der æder fiskene, for eksempel sæler og hvaler. Jo større koncentrationer, vi finder i havørnene, jo højere oppe i fødekæden har ørnene taget deres bytte", forklarer Christian Sonne. Og så er vi tilbage ved havørnene, der æder hvaler.

I deres undersøgelser af havørne i kystområdet mellem Rostock og Rügen, har forskere fundet "tårnhøje koncentrationer" af isotoper på niveauer, der groft sagt svarer til, hvad vi ser i grønlandske isbjørne, der i høj grad lever af at æde sæler og hvaler, fortæller Christian Sonne. "Det tyder på, at nogle af de nordtyske havørne har specialiseret sig i at spise døde sæler og marsvin, der driver i land fra Østersøen".

Vi kan ikke vide – endnu – i hvilket omfang danske havørne også æder sæler og marsvin, men trækobservatører ved Gedser en snes kilometer nord for Rostock melder jævnligt om havørne, der flyver ud over havet, og i de sidste måneder af 2016 blev der set store koncentrationer af især unge havørne i det sydvestjyske vadehavsområde.

Christian Sonne har selv set noget, der kunne tyde på, at danske ørne ser sæler som mad. "Når jeg har været med ude på sandbanken Rødsand vest for Gedser for at hjælpe kolleger med at fange sæler til mærkning med satellitsendere, har vi set unge havørne forsøge at lande på hovedet af gråsæler, hvilket de ikke fik lov til", fortæller han.

Fiskeørnen i 2016

Sammenfatning: Fire unger i Jylland, to på Sjælland.

Af Leif Novrup, artskoordinator for Fiskeørn

Der blev igen i 2016 registreret 5 par ynglende fiskeørne med rede, og der kom mindst 6 unger på vingerne. To på Sjælland og 4 i Jylland. Ganske godt!

Den nye rede ved Stråsø Plantage i Vestjylland, som blev fundet i 2015, kom der desværre ingen fiskeørne tilbage til. Til gengæld blev der bygget en ny rede i Klosterhedens Plantage, som parret desværre ikke fik lagt æg i. Der er således nu hele tre par i Klosterheden, som

alle finder deres fisk i samme dambrug og put and take.

De tre gamle par i henholdsvis Klosterheden, Estvadgård Plantage og Gribskov fik alle unger på vingerne. Henholdsvis én, tre og to.

Der er nu siden 2005 kommet mindst 37 unger på vingerne, og håbet er nu, at nogle af disse vil vende tilbage og danne nye ynglepar, som det er sket i Klosterheden.

Igen i 2016 er der set oversomrende fiskeørne hvis adfærd kunne tyde på ynglefund, men trods ihærdig søgen efter reder, blev ingen fundet.

Fiskeørnen har godt greb om byttet, men må nu kigge efter røvere fra luften ved Klise Nor på Langeland. Foto: Ole Bo Olsen

Observationer på lokaliteterne

Flyndersø-området

Af Leif Novrup, artskoordinator

Den gamle rede i Estvadgård Plantage

Fiskeørnene kom begge samme dag til reden - nemlig 28. marts. Pænt tidligt! Hunnen begyndte at ruge midt i april og 26. maj var der kommet unger. 3. juni så jeg hunnen fodre en unge, der stak hoved og hals op. 18. juni så jeg for første gang hele tre unger blive fodret. De var nu 3 uger gamle. 5. juli stod alle tre unger og øvede vingerne, og 17. juli kunne de alle tre flyve fra reden. Efter 3 år hvor det gik galt, lykkedes det endeligt igen at få unger på vingerne. Og så hele tre! Dejligt!

Klosterheden

Af Svend Aage Knudsen, redekoordinator

Det var med store forventninger, jeg så frem til denne ynglesæson. Det startede godt med 2 par rugende Ørne, men der kom desværre kun 1 unge på vingerne. Til gengæld blev der bygget rede nr. 3 i skoven jf. nedenfor. En fotograf har dog set to ungfugle flyve sammen i skoven helt frem til 28. september, så måske er der kommet to unger i den gamle rede.

Rede 1 (Gamle rede)

Hannen ankom 28/3 og den 4/4 sås begge ved reden. Rugning påbegyndtes. Den 14/6 stod hunnen og puslede unger/unge. Den 6/7 observeredes 1 stor flyvefærdig unge i reden. 2. august var der tomt ved reden.

Rede 2

Fra denne rede kom der 2 unger på vingerne i 2015, men desværre ingen i år. Parret ankom 28/3 og påbegyndte udbredning af den gamle rede. Den 27/4 ruger hunnen. Den 10/6 står hunnen i reden og jeg er ikke klar over, om der er unger eller den har opgivet rugning. Den 4/7 står hunnen i reden, men ingen unger er synlige. En fotograf har set en vinge af en unge omkring den 7/6 og Leif Novrup har set hunnen ligge "skruk", som fortæller at der er unge/unger i reden. Årsagen til at det gik galt er ikke kendt. Det kan skyldes det fugtige vejr, den Store Hornugle el. evt. Skovmåren. Begge findes i området.

Rede 3

I efteråret 2015 fandt jeg et træ med nogle få samlede grene i toppen, som kunne være opstart på en ny rede. Træet blev observeret i foråret, og pludselig var der en næste færdig stor og flot rede. Observerede hunnen stå i reden et par gange og parret kredse over reden. Der blev dog ikke ruget på reden i år.

Nordsjælland

Af Luise Ekberg, redekoordinator

Gribskov

Fiskeørneparret i Vandmosen i Gribskov, Nordsjælland har efter to mislykkede år fået to unger i den nye rede. Således er der i alt nu opfostret 6 fiskeørne i Gribskov. Hannen ankom til redeområdet d. 6. april og hunnen dagen efter. Parringset første gang 11. april, og parringerne fortsatte til og med 24. april. Rugning begyndte

29. april, og æg klækkede 4. juni. Ungerne fløj fra reden første gang mellem 26. og 28. juli. Familien har holdt til i redeområdet og er sidst set samlet 26. august. Herefter er hunnen formentlig trukket sydpå, idet jeg 30. august kun kunne finde hannen og én unge. Sidste observation var hannen, som blev set derude 1. september, og 5. september var der ingen fiskeørne at se eller høre. Området blev som tidligere afspærret fra 1. april til 1. september, og interesserede tilskuere har kunnet studere fiskeørnene på behørig afstand fra tre steder udenfor afspærringen.

Kongeørnen i 2016

Sammenfatning: Tre unger kom på vingerne fra hver sin rede – den ene endda efter kamp på liv og død mellem adulte ørne i nyt territorium

Af Tscherning Clausen, artskoordinator for Kongeørn

Der har i år været kongeørne på fire territorier. På tre af territorierne har ørnene ynglet og hver fået en unge på vingerne. I Lille Vildmose-området har der desuden været et ukendt par i en længere periode.

Der er blot blevet monteret gps-sender på en af årets unger, nemlig ungen fra Høstemark Skov.

Året har også budt på fund af to døde kongeørne. 12. marts blev der fundet en død kongeørn på nordkysten af Limfjorden nær Gandrup. Ørnen var blevet skudt på klos hold, idet der ved røntgenfotografering kunne ses mindst 20 hagl i fuglens krop. Det kom senere frem, at en lystfisker 26. januar havde set ørnen flyde med strømmen i Lindemborg Å, som har sit udløb i Limfjorden. Ørnen var ringmærket som unge i 2009 i Hals Nørreskov.

Store Vildmose

Fra sommeren 2015 etablerede et nyt par sig i Store Vildmose. Begge ørne blev vurderet til at være 3k-fugle, så der var ikke forventninger om, at de skulle yngle i 2016. Men det gjorde de! Efter fire dages søgen lykkedes det at finde parrets rede 29. februar. 7. april kom der så besked om, at der igen var fundet en død kongeørn, denne gang i Store Vildmose. Det viste sig dog, at det var en fremmed ørn, der havde udfordret det nye par med det resultat, at den blev dræbt. Den havde flere skader efter blandt andet en klo dybt ind i hovedet. Den døde ørn var ringmærket som hun-unge i 2012 i Hals Nørreskov. Det var frygtet, at den ene eller begge i ørneparret kunne være blevet såret, men det ser ikke ud til at være tilfældet. 10. maj blev der set det første glimt af parrets unge. Ungen blev ringmærket 13. juni og forlod reden mellem 7. og 10. juli.

Hals Nørreskov

Den gps-mærkede unge fra 2015 sås endnu 15. februar i skoven. Parret bygger igen en ny rede. 9. april blev der set tre ørne i kamp over skoven, men den fremmede ørn blev jaget bort. 5. maj ses der to unger i reden, men da de skal ringmærkes 2. juni, var der kun den ene unge i reden. Ved byttedyrsindsamling 19. juli ses eller høres der ikke noget til ørnene, men der er friske spor efter dem i redebevoksningen.

Høstemark Skov

Ved første besøg i februar kunne det konstateres, at ørneparret i år benyttede en anden rede end sidste år. Parret har to reder tæt ved hinanden. Ved næste besøg 23. maj kunne der ses en ørneunge, hvis dundragt var gennembrudt af mørke fjer på vinger, ryg og hale. Ungen blev ringmærket og som den eneste i år påsat gps-sender 13. juni. I slutningen af juni forlod ungen reden og ved byttedyrsindsamling 18. juli blev ungen set og hørt. Under endnu en byttedyrsindsamling 25. august blev ungen imidlertid fundet død. Den havde været død få dage og var meget mager, men ellers pæn og ren i fjerdragten. Senere analyser viste, at dødsfaldet skyldtes infektion i luftvejene.

Tofte Skov

Årets første besøg ved ørnereden 25. februar gav ikke noget sikkert svar på, om der var blevet bygget nyt på reden. Parrets anden rede var helt faldet sammen. Ved næste besøg 5. juni stod det klart, at der ikke var blevet ynglet i 2016.

Der har heller ikke været set to ørne samtidigt over skoven det meste af året, så meget tyder på, at det kun er hannen, der fortsat er i Tofte Skov.

Ung kongeørn over Lille Vildmose. Foto: Peter Marczak

Styr på unge ørne med gps-udstyr

Ung han har strejft vidt omkring, hunnen er mere stationær.

Af Hans Christophersen

I 2015 blev tre ørne forsynet med gps. Desværre sendte den ene kun kortvarigt – ungen fra Hals Nørreskov. Til gengæld har det gennem året været muligt at følge de to andre fra Høstemark og Tofte Skove løbende.

Skønt fuglene ikke 'kendte hinanden', forlod de Lille Vildmose samme dag i oktober 2015. De fløj ad forskellige ruter til Nordtyskland og tilbragte begge vinteren der. I april 2016 fløj Høstemark-ørnen atter nordpå og blev fulgt af Tofte-ørnen i maj. Atter ad meget forskellige ruter, og fuglen fra Høstemark har i det hele taget fløjet meget mere rundt og mange flere kilometer, hvilket flere studier har vist.

Tofte-ørnen kom til Skagen-halvøen i maj og blev i det område til september. Høstemark-fuglen er ikke registreret i det nordlige Vendsyssel. Ved årets

slutning var begge ørne i det sydøstlige Vendsyssel, og Høstemark-ørnen har flere gange besøgt sin 'fødeegn'.

De meget forskellige ruter og distancer, som de to fugle har tilbagelagt, kan sandsynligvis tilskrives fuglenes køn. Høstemark-fuglen er en han, mens fuglen fra Tofte Skov er en hun. Tilsvarende studier viser, at unge hanner flyver betydeligt mere rundt end unge hunner. En forskel der er meget udtalt hos de danske fugle!

Skønt fuglen fra Hals Nørreskov ikke sender længere via sit gps-udstyr, er den registreret på sine ringe ved Skagen – desuden gik den i et 'fasanhegn' på Jyske Ås i september.

De gps-mærkede ørne kan følges på internettet: <http://macroecology.ku.dk/research/conservation/goldeneagle/>

Kongeørn dræbt af skud

Dansk ringmærket ørn fundet med over 20 hagl i kroppen. Krybskytteri og ulovlig forfølgelse af vores rovfugle er stadig en trussel.

Af Jan Tøttrup Nielsen

14. marts modtog jeg en mail om E04, en død Kongeørn, som lå ved Limfjorden lidt syd for Gandrup. Kaj Uldal Thomsen fandt den døde fugl i opskyllet lige neden for bådhuset Skivervej 69A. Kaj gik 12. marts en tur langs Limfjorden og fandt her en stor brun fugl, som han først troede var en musvåge.

Ved nærmere eftersyn kunne han se, at den var meget større, og han bemærkede, at den var ringmærket. Han kontaktede Zoologisk Museum, som kunne oplyse ud fra ringnummeret, at det var en Kongeørn. Jeg fandt frem til finderens, som kunne oplyse, at den lå der endnu.

Næste dags morgen kørte jeg til lokaliteten og fandt resterne af ørnen. Den havde været død i 2-3 måneder, og det var kun skelettet med nogle fjer, der var tilbage. Det var tydeligt at se, at den var blevet skudt. Højre vinge var stærkt beskadiget, og der sås hagl i brystbenet. Jeg samlede alt op og kørte til dyrlægen for at få ørnen røntgenfotograferet. Billeder viste 20-30 hagl i ørnen. Kongeørnen E04 var en han, mærket af mig 28. maj 2009 i Hals Nørreskov. Den blev godt seks et halvt år.

Fundet udløste en mediastorm. De fleste tv-kanaler og stort set alle landets aviser bragte historien den næste dag. Der blev oprettet flere grupper på internettet. I alle medier blev der udtrykt foragt for, at man i 2016 kunne skyde en

Hagl i to størrelser (kalibre) ses som hvide pletter på røntgenbilledet af den skudte Kongeørn. Foto: Sindal Dyreklinik.

Side 32: Død kongeørn
16. januar 2016 i Lindensborg Å ved Gudumlund.
Foto: Jesper Madsen

fredet Kongeørn i Danmark. I tidsskriftet Jæger var der en fin artikel, hvor formanden for Danmarks Jægerforbund, Claus Lind Christensen, udtrykte sin harme over episoden.

DOF anmeldte drabet til politiet, og få dage efter udlovede DOF en dusør på 25.000 kroner. Det samme gjorde Kim Frost, så der er en samlet dusør på 50.000 kroner til den/dem, der kan bidrage til opklaring af sagen.

Skudt og smidt i åen

Det viste sig, at Jesper Madsen og en kammerat allerede 16. januar på en fisketur ved Lindemborg Å så en stor brun fugl ligge død i åen tæt på Gudumlund. Fuglen hang fast i noget grøde/plantemateriale. Jesper tog et billede med sin mobil og tænkte ikke mere over det, før han hørte om den skudte ørn ved Gandrup. Han kontaktede DOF og på hans medsendte billede sås tydeligt en ringmærket død Kongeørn. Det formodes, at det er E04, og det betyder, at ørnen formentlig blev skudt i Himmerland syd for Gudumlund, smidt i åen og siden drev ud i Limfjorden, hvor den så blev fundet.

De første 14 dage efter fundet af den skudte ørn blev jeg kimet ned af folk med mere eller mindre troværdige oplysninger om sagen samt af tv-folk og journalister med spørgsmål og meninger om det hele. Et hold på tre journaliststuderende satte sig for at opklare mysteriet, idet

de brugte sagen til deres speciale 'Mysteriet om ørne-drabet'. Jeg havde et fint møde med dem på matriklen, de kom ikke opklaringen nærmere end politiet.

18. november oplyste politiet, at de har afsluttet sagen, uden at nogen er blevet sigtet. Efterforskningen har blandt andet omfattet afhøringer i jægerkredse, hos lodsejere og øvrige personer i området. Alle – næsten uden undtagelse – har hørt om nedskydningen, men ingen har vist sig at have nærmere kendskab til sagen, oplyste politikommissær Søren Bach, Nordjyllands Politi, til Dansk Ornitologisk Forening, som anmeldte ørne-drabet.

Ingen yngel i Tofte Skov

For mig er det en gåde, hvad personen har tænkt på. At skyde en fredet fugl af den her kaliber og efterfølgende smide den i åen – det er som om, at det skulle opdages! Normalt ville man nok sørge for, at den dræbte fugl aldrig kom frem i lyset.

Efterfølgende kunne vi konstatere, at kongeørne-parret i Tofte Skov ikke skred til yngel i 2016 – hannen manglede, og det formodes, at den skudte Kongeørn er den, der mangler! Med kun 4-5 par Kongeørne i Danmark er det meget sørgeligt, at vi sandsynligvis for en tid har mistet det ene par på grund af menneskelig efterstræbelse.

Voksen ynglefugl dræbt med gift i Nordsjælland

En voksen han Havørn blev i efteråret fundet død ved Smørum nordøst for Roskilde. En undersøgelse afslørede, at ørnen døde af giftstoffet carbofuran. I løbet af få år er 7 ørne fundet dræbt af carbofuran, der har været forbudt i hele EU siden 2008. Redekoordinatoren for 'Roskilde Fjord Midt' genkendte hannen fra det par på billeder af den dræbte ørn ved Smørum, og få uger efter sås hunnen ved reden med en ny adult mage.

Foto: Knud Flensted

projektoern@dof.dk

Projekt Ørn har fået sin egen mailadresse. Brug den ved enhver henvendelse til projektets styregruppe.

Styregruppen er i løbet af 2016 blevet udvidet til seks personer, så alle tre arter af ynglende ørne i Danmark er repræsenteret:

Kim Skelmose, Leder af Projekt Ørn.
Telefon: 27 73 40 70

Erik Ehmsen, artskoordinator for Havørn i Danmark. Koordinator for ørnereder på Fyn og i Sønderjylland.
Telefon: 30 24 33 78

Leif Novrup, artskoordinator for Fiskeørn i Danmark.
Telefon: 23 31 56 01

Lars Ulrich Rasmussen, ringmærker med speciale i rovfugle.
Telefon: 40 78 15 66

Hans Christophersen, koordinator for rede af Kongeørn.
Telefon: 23 71 31 54

Ole Friis Larsen, koordinator for ørnereder øst for Storebælt
Telefon: 40 91 80 71

Kontakter uden for styregruppen:

Tscherning Clausen, artskoordinator for Kongeørn
Mail: tsc.vib@mail.tele.dk
Telefon: 98 31 73 54

Knud Flensted, biolog i DOF og kontaktperson i Fuglenes Hus for Projekt Ørn
Mail: knud.flensted@dof.dk
Telefon: 33 28 38 33

▶ Læs mere på www.dof.dk

Dansk Ornitologisk Forening • Vesterbrogade 138-140
1620 København V • tlf. 33 28 38 00 • dof@dof.dk

